

Sohase nevetethet egy meghatározott emberre, mert akkor a többiek megsértődnek. Apa!” (97.) Mondhatnám azt is, Istennel és a nevetéssel együtt tűntek el a világból az apák is, akik, ha fizikailag jelen vannak is, nem vesznek részt gyerekeik életében – ez azonban messze nem ilyen egyszerű. Mert az isteni nevetés mintha mégis ott lenne a világ fölött, még ha az elbukó Gajz András magával is viszi az örök mosolyt.

Nem szeretném azt állítani, hogy Csaplár regénye a mosolyról, és nem, miként az irodalmi életben kialakuló, informális „címkefelhőben” hamar ráragadt, a pináról szólna, és így Nádas a faszt középpontba állító nagyregényének „párjaként” lenne olvasható. A kimondás természetessége, inkább a női, mint a férfi nemi szervre összepontosítva, valóban jellemzi az *Edd meg a barátodat!* szövegét – mégis igyekeztem most, egyetlen motívumot, még nem is a maga teljességében végigkövetve, megmutatni, mennyivel több ennél. A kortárs magyar próza és egy folyton kockáztató, kísérletező szerző életművének jelentős, emlékezetes, hosszas töprengésre készítő állomása. (*Kalligram*)

SZILÁGYI ZSÓFIA

Az önreflexív kisgyermek panaszai

NYERGES GÁBOR ÁDÁM: SZIRÁNÓ

Sziránó tulajdonképpen boldogan is élhetne. Ha nem járatná folyton az agyát, ha gondolatai megelégednének valamely kérdés egyszeri körbejárásával végtelenített cirkulálás helyett, ha elméje nem hemzsegne tervektől, illetve tervek alvariációitól, és ha álmódzás közben időnként rádöbbenne, hogy ébren van, akár egészen átlagos és elégedett kisiskolás, gimnazista, egyetemista – bárki – lehetne. De épp itt a bökkenő: hisz mit ér a langyos elégedettség, ha mellé – rettegett szó – átlagosság jár? Ami ugyanis jó, az egyúttal annyira semmitmondó is, hogy észre sem vesszük, vagyis beszélni sem lehet róla. Hősünk tehát már óvodás korában – szemében mártírkönnyekkel – úgy dönt, ő bizony szenvedni fog, s bús merengése közepette máris igazolva érezheti magát: a többiek ügyet sem vetnek rá. Sorsa kijelöltetett: örökös magányra lesz kárhoztatva. Sajnálatos, hogy gimnazistaként hall először az önbeteljesítő jóslatokról, és csak egyetemistaként érti meg jelentőségüket – ugyanakkor dehogy sajnálatos. Másképp nem tarthatnánk a kezünkben történetei csokrát. Nyerges Gábor Ádám első, novellásgyűjteményből kisregényre csiszolódott prózakötetében Kosztolányi Esti Kornéljának csetlő-botló ükunoka-öccsével ismerkedhetünk meg, aki nagy elődjéhez hasonlóan a nyelv szerelmese, ám e szenvedélye épp annyiszor sodorja galibába, ahányszor kiment a szorult helyzetéből, épp annyira segíti eligazodni a környező világban – itt főképp általános iskolai osztálya viszonyrendszerében –, illetve a többi szereplő értelmezésében, amennyire el is távolítja másoktól, akár legjobb barátaitól is.

A kötet megjelenésekor többen arról faggatták a szerzőt, vajon énregényt, isko-

laregényt vagy nemzedéki regényt tart kezében az olvasó. Úgy vélem, engedve a kategorizálás csábításának, hogy talán mindháromat egyszerre. Iskolaregényt, melyben, akár Ottlik *Iskola a határon*-jában, az események az egyéneken – az egyén „tízezer lelkén” – szűrődnek át, az egyénben nyernek szavakon felüli, az elnagyolt közléseken túli értelmet; ugyanakkor míg Ottlik főhősei a regény végére felülkerekednek az őket körülvevő, lelket nyomorító értelmetlenségen, s úgy képesek alkalmazkodni körülményeikhez, hogy megőrzik saját individualitásukat, addig Sziránó maga otthonos, oltalmazó világában is mindvégig magányos, kételkedő, elégedetlen figura marad. Tanulságos lehet ilyen szempontból összevetni a két szöveget (amelyek koravén gyerekábrázolásuk tekintetében mindenképp rokoníthatóak), és sokatmondó, hogy a '20-as évek szigorú katonaiskolájának regénye több életörömet sugároz, mint egy olyan történetfűzér, melyben a rendszerváltás táján-után született generáció alakjai elevenednek meg. Saját nemzedékemről lévén szó, Nyerges főhősében magamra, magunkra ismerlek: ha természetesen nem is valamennyiünkre, de mindazokra, akik értelmiségi családba, rendezett körülmények közé születtek, kezükben kiküzdött értékek uzsonnacsomagjával, szinte biztos belépővel a jó színvonalú általános iskolába és a neves gimnáziumba, melytől egyenes út vezet az egyetemig. Ha valakinek, hát nekünk igazán nem lehet okunk panaszra: talán épp ezért jut annyi időnk féltve őrzött, dédelgetett, megismételhetetlenül egyedi lelkünk kurkászására. A *Sziránó* könnyed, szellemes, szórakoztató stílusban tart tükröt egy olyan generáció tagjainak, akik jó dolgukban talán egy kicsit mégis cserélnének a hajó orrában egyetlen cigarettán megosztozó Medve Gáborékkal, és akiknek oly számtalan eszköz áll a rendelkezésükre céljaik megvalósításához, hogy időnként szeretnének a szobájuk sarkába kuporodni, és azt nyöszörögni: márpedig a szenvedés joga minket is megillet! Ebben azért lehet valami. A regény nagy érdeme, hogy mer az „apró dolgok” krónikása lenni: nem borzongató gyermekkori traumákat fest elénk, hanem olyan mindennapi örömeket és sérelmeket, rádöbbenéseket és kétségeket, melyekre a felnőttek – elfeledvén, hogy maguk is gyerekek – hajlamosak mindentudó bölcsességgel legyinteni.

Sziránó védjegye, személyisége burka mindenek előtt és fölött a neve, az a szimbolikus név, amelyet magamagának választott, örökös használatra. Olyan szó ez a név, mely csak és kizárólag őt, e bonyolult és sokrétű, ellentmondásos tulajdonságghalmazt jelenti, s amely nélkül beszélni sem lehet róla: narrátora (akire később még visszatérünk) mindjárt meg is akasztja a második fejezet felütését, hogy egy betétnovellában adjon kimerítő etimológiai útbaigazítást az olvasónak. Az első fejezet valójában egyfajta negatív festés a hősünk elképzelt évnnyitóról, ahol a (még) névtelen kisfiú csak hiányával lehet jelen: mintegy kifordítva látjuk őt, tudattartalmai kerülnek elénk, egyelőre forma nélkül. (Különös kiváltság ez az igazolt hiányzás, az első iskolai napot még Esti Kornél sem úszhatta meg, ám ő legalább hamar átesett a nehezén: a szepegő, motyogó gyerek neve „bátor és értelmes” kiejtésével ragadja magához a nyelv hatalmát.)

A név, mint a regény több szereplőjének példájából is kiderül, identitásformáló tényező. Itt van mindjárt szegény Krokett, aki csupán elszenvedője Sziránótól származó gúnynevének, a nevetségesség bélyegeként viseli, „szánalmas vergődése csak még inkább egybeforrasztotta őt” e – vesztere – találó címkével (13.). (A ron-

tást természetesen ugyancsak Sziránó veszi le róla, igaz, némi anyai közbenjárás-
ra.) Egészen más utat jár be Tomtom, aki az évfolyam hierarchiájának csúcjáról
zuhan alá a mélybe – Sziránó egyszerű alulinformáltsága miatt. A tény, hogy létez-
het olyasvalaki, aki nem ismeri e rettegett nevet, Tomtom uralkodói státuszának
legitimitását, sőt, kilétét is kétségbe vonja. Tomtom ugyan Tomtom marad, ám áhí-
tatos tisztelettel emlegetett neve szitokszóvá változik, ő maga pedig nagyúrból
általános céltáblává, örökös bűnbakká.

A bukott és soha felkapaszkodni nem tudó szereplők sorsát elkerülendő a ter-
veivel mindig önmaga előtt loholó Sziránó úgy dönt, ez esetben is az elébemenés
taktikáját választja, s mire a csúfolódók szóra nyithatnák szájukat, ő már készséges
öniróniával elő is sorolta minden fogyatékoságát, ami csak csúfolódásra érdemes.
A gond csupán az, hogy osztálytársainak eszükbe sem jut csúfolni őt, még észre is
alig-alig veszik: elnagyolt pacaként jár-ke, „mintha egy nagyon kezdő és a finom
részletekre kevés gondot fordító, kapkodó írói kéz festette volna” (15.). Nem cso-
da hát, ha saját feltételezett különcségeinek örökös kommentálása némi megütkö-
zést vált ki a többiekből. Pedig Sziránónak határozott meggyőződése, hogy kilóg a
sorból – bár kissé zavart keltő, hogy hol ezzel, hol azzal, igazán találhatna magá-
nak valami hivatalosan elfogadott különcséget, afféle eposzi jelzőt –, s míg stréber
buzgalommal állítja pellengérré önmagát, kutat lázasan szellemes hasonlatok és a
végletekig pontosító szinonimák után, valójában saját karakterét építi, melynek hor-
gonypontja a valahára meglelt név. „Ettől kezdve Sziránónak volt már beceneve, egy
ismertetőjele, valamije, ami különlegessé tette.” (15.) Sokatmondó azonban, hogy e
számára oly frappánsan csengő, a leglényegét kifejező néven egyik szereplő sem
szólítja: megmarad belső használatra, hősünk alakváltozatainak gyűjtőlencséjeként.

Mintegy Sziránó ellenében, Sziránó törekvéseinek tagadásaként bontakozik ki
– vagy inkább marad homályban – a körvonaltalanságával tökéletesen elégedett,
tiszteséges polgári nevet viselő Nagy Dániel. Míg Sziránó folyvást azon aggódik,
hogy nem elég deviáns, Nagy Dániel még a túlzásig csévélte jogyerekségtől is tar-
tózkodik, kikezdetlenül sematikus, így, bár voltaképp mindig és mindenhol
jelen van, az osztálytársak többsége rég megfeledezett létezéséről, legföljebb kö-
dös emlékként dereng a látómezejük szegélyén. Sziránó viszont nagyon is szem-
mel tartja, s felismerni véli benne az „ősi, nagy ellenséget, a csendes, partot mosó
lassú vizet” (86.). Nagy Dániel éppen azért haphozhatja el a Sziránónak járó díjakat
és elismeréseket, különös tekintettel a ballagáskor ünnepélyesen átnyújtott, „az
iskola szellemi életét, közösségi akármilyét, satöbbi satöbbijét döntően befolyáso-
ló, kiemelkedő egyéniségeknek” járó plakettre, mert feddhetetlen személyét
könnyű „protokollárisan” is, nem csak „stikában” felvállalni, ő az ideális – tehát
nem sok vizet zavaró – nebuló mintapéldánya. Az egész regény során tulajdon-
képpen kizárólag e nagy fontossággal bíró plakett átvételekor nyer konkrét for-
mát, materializálódik sejtésből bizonyossággá, mégpedig – talán nem is meglepő –
névének mintegy varázsütésszerű elhangzására.

A középszerű Nagy Dániel önazonosságával szemben a magát bonyolulttá nar-
ráló Sziránó összetett szerepkészletből válogathat, s válogat is, egészen a belezava-
rodásig. Problémáját, hogy egyáltalán komoly ellenfélnek tekinti pasztellszín osz-
tálytársát, éppen az okozza, hogy az iskola elvárásainak, ugyanakkor a csodabo-

gárság (ördögi manipulátorság, sóhajtozó hősszerelmesség, meg nem értett művészség, mikor mi) maga támasztotta mércéjének is meg akar felelni. Míg játékaikban rendre a pozitív hős unalmas szerepében találja magát, a rosszemberségről – de nem ám holmi pitiáner csirkefogóságról, hanem nagyszabású gazfickóságról – álmodozik, ugyanakkor az például fel sem merül benne, hogy a magatartás-szorgalom ötös keretein kívül is lehet rossz: súlyos presztízsveszteséggel járna, ha hármáig, sőt kettőig „züllene”, mint a mindig is abnormálisan eleven gyerekként számon tartott barátja, Áron. Ráadásul a túléléshez – kiváltságos helyzete megőrzéséhez – az egyes tanárok működését is ki kell tapasztalnia: alsós osztályfőnökük, Erzsi néni például még könnyedén manipulálható az elébemenés univerzális taktikájával, a várható erkölcsi prédikációt megelőző töredelmes bűnbánattal, ám ötödiktől, a rettegett Vivien „lélektani hadviselése” idejében már mit sem ér e gondosan felépített, teátrális szerep, új stratégiák után kell nézni. Sziránó éppen Nagy Dániel – első és egyetlen, ráadásul teljesen indokolatlan – nyilvános megaláztatása közben elégteli meg kiszolgáltatottságukat, és dönt a nyílt lázadás mellett, ékes szavakat szólva emberi méltóságuk védelmében. Büszkeségét legföljebb az csorbíthatja, hogy e szavak csupán a fejében hangzanak el, ami azonban minden szónál világosabban árulkodik jótanulói, jógyereki mozgástere szűkösségéről, tulajdonképpen mindannyiuk kiszolgáltatottságáról, félremagyarázottságáról.

A legkardinálisabb kérdés végső soron az, mit jelent gyerekeknek lenni, ki számít gyerekeknek és kihez képest, egyáltalán: léteznek-e a gyerekkornak precízen megálapítható határai, vagy a harmadikos Sziránónak van igaza, aki önérzetében sértve szögezi le magában, hogy ő „történetesen nem kicsi semmihez” (27.). Jelen esetben például az epedező szerelemhez, amiről, bármennyire is szimpatizál a felnőttekkel (inkább, mint „gyermeteg” osztálytársaival), a gyerekszerep kötelmei miatt mégsem beszélhet nekik: amikor a lányokról faggatják, kénytelen rávágni az elvárásoknak megfelelő választ, csak hogy végre békén hagyják értetlenségükkel. Ugyanakkor ezek az elvárások őt is befolyásolják, aggodalommal figyeli saját koravén gondolatait, nem lévén biztos benne, helyénvaló-e például zsenge kora ellenére épp zsenge korára hivatkoznia maga előtt, ha titkosrendőrt játszik osztálytársaival, ahelyett, hogy reflektálatlanul a játék hevébe vetné magát. De hasonlóval szembesülnek a többiek is, amikor kiskamaszként, gyermekkoruk dekonstruálása idején már csak „elegánsan finom és parodisztikus áljátékokkal” idézik fel a „valóban vérre és késhegyig menő gyermekkori szerepjátékokat” (201.), később pedig végképp felfüggesztenek minden infantilis mulatságot, csak magukban, titkon sóvárognak a régi idők után, és „ironikus-nosztalgikus ízzel” (Medve Gábort idézve) nevezik magukat „vén marháknak” (198.).

A regény mégsem a felnövekvés krónikája, hiszen fejezetről fejezetre – vagy akár egy-egy fejezeten belül is – folyamatosan ugrál az időben: nem a fejlődés ívét, hanem mozaikkockákból összeálló portrékat rajzol elénk, melyekben gyermeki és felnőtt vonások keverednek. Egy epizód erejéig például betekintést nyerhetünk a gimnáziumi hétköznapiakba, melyektől Sziránó annyira sokat remélt, s amelyek mégis oly kísértetiesen emlékeztetnek az első leszolgált nyolc évre. Cecilke őrjöngésének ricsaján mintha Ferike tagolatlan diadalordításai szűrődnének keresztül – de Máté, a „túlzsélezett tankcsőppség” rémuralma is eszünkbe juthat a

tagbaszakadt tizenegyedikéről –, ugyanakkor egy félmondatból arról is értesülünk, hogy bárdolatlan hősünk néhány évvel később már a bankszakma feltörekvő üdvöskéje, vagyis nem feltétlenül vonhatunk le messzemenő következtetéseket egy-egy pillanatfelvételtől. Keresztszeti képek ezek, melyek az árnyaltabb karakterek, különösen Sziránó esetében egymásra vetülnek, változatos szerepekben és viszonyrendszerekben mutatva meg a figurákat.

A regényt további dimenzióval bővíti a narrátor személye, hiszen az olvasó fokozatosan gyanút fog, hogy az élet apróbb-nagyobb eseményeit szöveggé gyurmázó Sziránót nem kívülről látja, még csak nem is egy mindentudó elbeszélő szemszögéből, aki előszeretettel veszi kölcsön hőse kifejezéseit, gondolatmeneteit, ugyanakkor gyakran más szereplők tudatába is bepillantása nyílik, hanem saját „lekeverhetetlen”, önmagát egyes szám harmadik személyben elemezgető belső monológja közepette. Így a ballagás előtti hetekben Sziránó katyvasszá összemósódó tanárok és osztálytársak víziója nem pusztán elmejáték, végső soron tényleg Sziránó dús szövedékű (újra- és újra)értelmezéseiben, hipotéziseiben keresztül látjuk őket mindvégig. (Nemhiába protestál a könyvhöz csatolt levélben egy volt osztálytárs, illetve kap tehetetlen dührohamot a regény egy időn kívülinek tűnő fejezetében, jóságos tanárbácsiságából is kivetkőzve Sakáll Lajos, kezében a vonatkozó művet lobogtatva, melyben éppen olyan ellenszenvesnek ábrázolják, ahogy épp viselkedik. De még jobban megsértődhetne például Áron, ha meghallaná régi barátja utólagos interpretációját az ő politikai manőverezéséről, ki is kérné magának a feltételezést.)

Sziránó nem felidézi lezárt gyermekkorát, csupán egy kicsit összelötyköli fejében az elmúlt éveket. Az énen apránként nyomot hagyó események egyidejűen léteznek: az eltelt látszó idő „minden pillanata áll egy helyben, kivetítve a mindenség ernyőjére”, amint Ottlik Bébéje fogalmaz. Erre Sziránó nyolcadikos korában, az időutazás módszerének (elméleti) kikísérletezése közben ébred rá: tudniillik, hogy múlt, jelen és jövő „egyszerre, egyetlen nagy kupacban létezik” (142.), csupán gyarló emberi elménk forgácsolja a pillanatok miszlikjeibe, a könynyebb feldolgozhatóság érdekében, de némi fantáziával és bátorsággal összetapasztgathatjuk a cafatokat, hogy átbiccenthessünk magunknak a múltba vagy a jövőbe. Mindez a gyakorlatban talán megvalósíthatatlan, Sziránó fejében és e könyv lapjain azonban nagyon is lehetséges: így találkozhat össze randidrukkban feszengő hetedik és egyetemista kori énye az idő folyásából zord állandósággal kimagasló általános iskola épülete előtt.

Még ha Esti Kornél elismerően csettintene is e laza szerkesztésű, változatos hangokból szövődő, olvasmányos regényre, Sziránó azért finoman a fejét ingatja: ő ugyanis nem holmi költői töredéket, de a teljességet óhajtaná, egy minden érzékiszervet, zsigereket és szellemet végigbizsergető, könnycsatornákat ingerlő művet, saját, időtlen eszenciáját: színfóniát, amint azt a cím alatt olvashatjuk műfajmegjelölésként. Ehhez csupán egyvalaki hibáztat, egy tökéletesen megbízható, Sziránó minden apró életeseményét magába szippantó elbeszélő, akivel sosem fordulna elő, hogy „dramaturgiaiilag *tényleg kurva fontos* és nélkülözhetetlen” mozzanatok hullanak ki az emlékezetéből, éppen azok a dolgok, amelyektől „olyan teljesen realiztikus”, színes-szagos lesz a szöveg (70.). Sziránónak azonban csak Szi-

ránó jutott: mindketten hősök és narrátorok, egymást túlfogalmazó és lekommentáló szimbiózisban, örökké mesélésre éhes krónikásként és elégedetlen olvasóként élősködnek egymáson, ráadásul arról sem mindig egyeztetnek, mikor cserélnek szerepet. Most itt állnak, kissé tétován és csalódottan, valami katartikusabb befejezést várva, egy jobbhíján letisztázottnak nyilvánított kéziratot szorongatva. Ám a lezárás, ha kényszerű is, bizvást időleges: a narráció mókuskerekét legföljebb az oly sokszor elképzelt halál állíthatja meg, s míg a mondat közepén magukra hagyjuk Sziránóékat, annyit mindenesetre még elcsíphetünk, hogy lesz – talán már készül is a – folytatás. Reméljük, dűlőre jutnak vele. (FISZ)

SZENDI NÓRA

„Legyél inkább léleképítő!”

TURCZI ISTVÁN: MINDEN KEZDET. A BEAVATÁS REGÉNYE

A *Minden kezdet* már a címében meghatározza saját műfaját: „A beavatás regénye”. Turczi István legújabb könyvét végigolvasva azonban egyértelművé válik, hogy nem szokványos regényről van szó, és ha tovább akarnánk árnyalni műfajilag, nehézségekbe ütköznénk. A mű akciófilmeket megszügyenítő cselekménye ugyanis már-már krimibe illő, az elsősorban költőként ismert szerző írásának nyelvezete, elbeszélés módja néhol szinte saját prózaiságát kérdőjelezi meg, a különleges nevű főhősben, Azraelben pedig fejlődésregényhez illő változások mennek végbe, és akkor még nem említettük a regény szerelmi szálát.

A történet egy pontosan meg nem nevezett pályaudvaron kezdődik, itt találkozunk először Azraellel, a frissen érettségizett leendő egyetemistával, aki nyári idénymunkára érkezik a Kővár Kastélyszállóba. Az eldugott wellness szálloda eleganciája és bámulatos környezete akár egy vidám romantikus történetet is megelégeztethetne. „Nagypolgári kényelem, modern luxus, privát paradicsom”, Azraelt érdeklődően végigmérő női szempárok: a hotel ideális helyszínnek tűnik egy a felnőtté válás küszöbén álló fiú számára, hogy gyermekkorát maga mögött hagyva átgondolja eddigi életét, és hasznos tapasztalatokat szerezzen a „nagybetűs életéről”. A helynek ugyanakkor más okból is különleges jelentősége van Azrael számára, itt dolgozik ugyanis nővére, akivel öt év után találkozik újra.

A látszólag idillikus körülmények zavartalanságát azonban már a második fejezetben megtöri egy-egy durvább kifejezés, a külsőségek túlzott hangsúlyozása, vagy az Azrael gondolataiban folyamatosan megjelenő gyerekkori emlékek apja erőszakosságáról, testvére szökéséről – nem is beszélve az előrelátható bonyodalmakról,

amelyeket a helyi „végzet asszonyával” való találkozás sejtet. „Egy kis előleg abból, mi vár rá”.

Talán kijelenthetjük, hogy még az „előlegek” ismeretében is meghökkentő és minden várakozást felülmúló eseményeknek lehetünk tanúi a továbbiakban: alko-